

KÖY SEYİRLİK OYUNLARINDAN “DEVE OYUNU” ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME VE BALIKESİR-PAMUKÇU DEVE OYUNU

Sagıp ATLI¹

Özet

İnsan hayatının önemli bir kısmını oluşturan unsurlardan birisi oyun ve eğlencedir. Çocukluk döneminden hayatın son anına kadar geçen zaman içerisinde toplumun her kesimi (çocuk-geç-yaşlı, kadın-erkek, zengin-fakir, köylü-kentli vb.) farklı, aynı ya da benzer şekillerde oyunlar icra ederek eğlenme gereksinimini karşılamaktadır. Eğlence şekilleri üzerinde etkili olan unsurlar arasında yaşam tarzı (göçebe-yerleşik hayat, köylü-kentli vb.), çalışma şekilleri (çiftçilik, hayvancılık, memuriyet vb.) ve maddî imkânlar en başta gelmektedir. Günlük hayatın bir parçası olan at ve deve gibi hayvanlara bağlı olarak ortaya çıkan birtakım tören ve uygulamalar, uzun bir süre atlı-göçebe yaşam tarzına sahip olan Türklerin hayatında önemli bir yere sahiptir. Toplumun yaşam tarzından hareketle ortaya çıkan ve temelinde hayvan figürlerine dayanan uygulamalardan birisi deve oyunudur. Deve oyunu genel olarak doğadaki mevsimsel değişime bağlı olarak yılın belirli günlerinde, düğün ve nişan gibi farklı organizasyonların içerisinde icra edilen, hayvan benzetmesine dayalı köy seyirlik oyunudur.

Yaşayan geleneksel kültürel miraslarımızdan biri olan deve oyunu, 2014 yılında gösteri sanatları alanında Türkiye Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanteri'ne dâhil edilerek kayıt altına alınmıştır. Deve oyunu; Ardahan, Balıkesir, Çanakkale, Elazığ, Isparta, Konya, Karaman, Bolu, Manisa, Erzurum, Tokat ve Kayseri gibi Türkiye'nin farklı yerlerinde benzer ya da değişik şekillerde icra edilmektedir. Bu makalede, ilk önce oyun ve eğlence kavramları üzerinde durulacak ardından deve oyununun kaynakları, Türkiye'de hangi isimlerle bilindiği, malzemeleri ve hazırlığı, oyuncularını, icra zamanı, mekânı, seyircisi, işlevleri ve kurgusu gibi hususlar tespit edilerek genel özellikleri ortaya konulacaktır. Ardından deve oyununda yer alan motifler belirlenerek açıklanacaktır. Yazının devamında örnek olarak yaptığımız derleme çalışmasından hareketle Balıkesir-Pamukçu'da icra edilen deve oyunu yukarıda sayılan başlıklar altında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Oyun, Eğlence, Köy Seyirlik Oyunları, Deve Oyunu, Balıkesir-Pamukçu.

AN EVALUATION FOR “CAMEL PLAY” OF THEATRICAL VILLAGE PLAY AND CAMEL PLAY OF BALIKESİR-PAMUKÇU

Abstract

One of the elements that composing a significant part of human life is play and fun. Every segment of society (child-young-old, woman-man, rich-poor, peasant-citizen etc.) meets their enjoying needs by playing different, same or similar plays during life from childhood to end of the life. Life styles (nomad-settled life, peasant-citizen etc.), working styles (farming, husbandry, civil service etc.) and financial opportunities are among the most influential factors in the form of entertainment. As a part of everyday life, animals such as horse and camel that arise with some ceremonies and practices depending on them have an important place in the life of Turkish who have a long horse-nomadic lifestyle. One of the practices that emerged from the movement of the society's lifestyle and based on animal figures on the basis is a camel play. Camel play is

¹ Arş.Gör., Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sagipatli@hotmail.com.

a theatrical village play based on animal analogy which is performed in different organizations such as weddings and engagements on certain days of the year depending on the seasonal change in the nature.

Camel play which is one of the cultural heritage included intangible cultural heritage of Turkey's national inventory in the field of performing arts were recorded in 2014. Camel play is performed in similar or different ways in different parts of Turkey such as Ardahan, Balıkesir, Çanakkale, Elazığ, Isparta, Konya, Karaman, Bolu, Manisa, Erzurum, Tokat and Kayseri. In this article, firstly the concepts of play and entertainment will be emphasized then resources of camel play, which names as known in Turkey, it's materials and preparation, players, time, place, audience, functions and setup will be emphasized. After that, the motives in the camel play will be determined and explained. The rest of the article, camel play performed in Balıkesir-Pamukcu will be explained in details under the headings mentioned above.

Key Words: Play, fun, theatrical village play, camel play, Balıkesir-Pamukcu.

GİRİŞ

İnsan hayatının önemli bir kısmını meydana getiren unsurlardan biri oyun ve eğlencedir. Çocukluk döneminden hayatın son anına kadar geçen zaman içerisinde toplumun her kesimi (çocuk-geç-yaşlı, kadın-erkek, zengin-fakir, köylü-kentli vb.) farklı, aynı ya da benzer şekillerde oyunlar icra ederek eğlenme gereksinimlerini karşılamaktadır. Eğlence şekilleri üzerinde etkili olan unsurlar arasında yaşam tarzı (göçebe-yerleşik hayat, köylü-kentli vb.), çalışma şekilleri (çiftçilik, hayvancılık, memuriyet vb.) ve maddî imkânlar en başta gelmektedir.

Oyun ve eğlencenin insan hayatındaki serüveninin ne kadar eski olduğunu yapılan araştırmalar göstermektedir. Arkeologların buluntuları, bize, bugün de oynanan ve yaygın olan oyunların çok eski çağlara kadar uzandığını kanıtlamaktadır. Örnek olarak British Museum’da bulunan M.Ö. 800 yılına ait pişmiş topraktan yapılan heykel, iki kızı aşıkla oynarken göstermektedir. Bunun dışında Eski Mısır ve Eski Hindistan dönemindeki duvar resimlerinde, Eski Yunan zamanındaki çömlek resimlerinde birçok oyunun oynanırken resmedildiği görülmektedir. Türk oyunları için de yazılı kaynaklar bulunmaktadır. Gelibolu Mustafa Âlî’nin *Mevâî’dü’n-Nefâ’is fi Kavâidü’l-Mecâlis* adlı kitabında çağının satranç, cirid ve tavla gibi oyunları üzerine bilgi verilmektedir (And 2012: 42). Toy, av, hayvan güreşi, ok yarışı ve nişan atma, aşık oyunu ve düello gibi oyunların bulunduğu *Dede Korkut Kitabı* (Pehlivan 2015) gibi örnekler çoğaltılabilir. Ayrıca deve oyununun Selçuklular zamanında da oynandığı kaynaklardan öğrenilmektedir (Ersan 2006: 86). Ulaşılabilen kaynaklardan hareketle çok eski tarihlere dayanan oyun ve eğlence kültürünün günümüzde de hem geleneksel hem de modern tarzda olmak üzere farklı şekillerde devam ettirildiği görülmektedir. Geleneksel eğlence şekillerinden ve en yaygın olanlarından birisi köy seyirlik oyunlarıdır.

Köy seyirlik oyunlarının kökenleri hakkında farklı araştırmacılar tarafından değişik görüşler ortaya atılmıştır. Araştırmacılardan Şükrü Elçin bu oyunların kaynaklarının henüz tespit edilemediğini belirterek derleme yaptığı kaynak kişilerin görüşlerinden de hareketle kendi fikrini ortaya koymaktadır. Ritüel veya profan mahiyetteki eski-yeni bütün oyunların örneklerinden yola çıkarak tek bir kaynağının olmadığı görüşündedir. Prototip oyunların merasimlerden doğduğu, zamana ve mekâna bağlı olarak yenilerini meydana getirdiklerinin bir gerçek olduğunu savunan Elçin, nadir olarak profesyonel sanatkarların yeni oyunlar hazırladığını da çalışmalarından hareketle tespit ettiğini ifade eder. Ritüel oyunların birinci halkasını Türk Hun İmparatorluğu devri hayatına bağlamakta; hayvan kültüründe topladığı Sıya Gezme ile Koç Katımı geleneğini hayvancılıkla uğraşan Türk muhitlerinin, bitki kültü adı altında derlediği merasimleri ise toprağa bağlanmış insanların yarattığını belirtir. Alevilik ve Bektaşilik gibi tarikatların dram karakteri gösteren tam olgunlaşmamış temsillerini tekke ve zaviyelerin beslediğini ifade ederken profan mahiyetteki oyunların ise günlük köy ve şehir hayatından alınan çeşitli kaynaklarının olduğu görüşünü savunur (1991: 62-64).

M. Fuad Köprülü, oyunların genel olarak dinden doğduğunu şu şekilde açıklamaktadır:

“Umumiyetle güzel sanatlar – ve pek tabii olarak onun kısımlarından olan şiir- menşeleri itibariyle din ile çok alakalıdır. Oyunlar ve güzel sanatların başlıca şekilleri dinden doğmuş ve uzun müddet dinî bir mahiyeti muhafaza etmiştir.” (2004: 66)

Konuyla ilgili bilgi veren bir diğer araştırmacı Metin And;

“Oyun sözcüğünün çeşitli anlamları düşünüldüğünde, bunların hemen pek çoğunun şamanın büyüsel törendeki çeşitli öğelerde içerildiği görülür. Şaman bu törende dans ediyor, ses ve çalgı ile müziğini yapıyor, yüz kaslarını kullanarak karnından sesler çıkararak taklit ve dramatik öğelere başvuruyor ve şiir okuyordu. Böylece oyun sözcüğüyle tiyatro, dans ve türlü seyirlik oyunların kökeni şamanda ve onun eyleminde toplanmış oluyordu.” (2012: 37)

şeklindeki açıklamasıyla köy seyirlik oyunlarının kökenini Şamanizm’e dayandırmaktadır.

Diğer araştırmacı Aziz Çalışlar’ın görüşü şu şekildedir: Köy seyirlik oyunlarının kökenleri tarih öncesi bolluk törenlerine, ölüm-yeniden dirilme, yıldönümü ve doğanın canlandırılması gibi doğa kültlerine; İsis-Osiris, Kybele-Attis, Dionysos-Semele gibi eski Ortadoğu, Anadolu ve Batı Anadolu tapını ve söylenceleriyle animist inançlarına, Orta Asya Türklerinin getirdikleri inanç ile Anadolu’da Türklerden önce yaşamış ulusların törenlerine kadar uzanır. Bunların zamanla kaynaşmasının törensel ve büyüsel kalıntıları olarak günümüze kadar sürüp gelmiştir (1995: 380).

Mevlüt Özhan ise köy seyirlik oyunlarının kökeninin ilkel toplumlara dayandığını ve bunların çoğunun amaç ve biçim değiştirerek günümüze kadar ulaştığını belirtmektedir (1997: 292).

Köy seyirlik oyunları ve eğlencelerin, insan hayatı ile ilgili temsili oyunlar, bedenî hünerlerin sergilenmesi ve sportif aktiviteler gibi çok geniş bir yelpazesi vardır. Hunlardan itibaren Orta Asya Türk devlet ve topluluklarında bolca rastlanan seyirlik oyun ve eğlence örneklerine, Türkiye Selçuklularında da rastlanmaktadır (Ersan 2006: 85). Çok eski bir geçmişe sahip olan ve Anadolu’nun birçok yerinde oynanan köy seyirlik oyunları günümüzde ancak il ve ilçe merkezlerinden uzak olan küçük yerleşim merkezlerinde icra edilmektedir. Bu oyunların gittikçe unutulmasındaki başlıca sebepler arasında; teknolojideki gelişmeler sonucu insanların zamanlarını değişik yerlerde ve şekillerde geçirme imkânına kavuşmuş olmaları, değişen sosyal ve kültürel yapıya paralel olarak insanların zevk ve duygularında değişiklik yaşanması, seyirlik oyunların oynanmasını sağlayan ortamın zamanla yok olması ve oyunların icra edilmesine etki eden inançlarda zayıflamanın yaşanması gösterilebilir (Özhan 1987: 155).

Geleneksel eğlence şekillerinden birisi olan köy seyirlik oyunları hem araştırmacılar hem de farklı yörelerdeki halk tarafından değişik şekillerde adlandırılmıştır. Hamit Zübeyr Koşay “Temsil Oyunları” (1935: 29-39), Ahmet Kutsi Tecer “Köylü Temsilleri” (1940), Cevdet Kudret “Temsil, Dramatik Oyun” (1973: 15), Metin And “Anadolu Seyirlik Köylü Oyunları”, “Seyirlik Köylü Oyunları” (1985) ve “Anadolu Dramatik Oyunları” (2012: 8), Pertev Naili Boratav “Seyirlik Köylü Oyunları” (1992: 218), Şükrü Elçin “Köy Orta Oyunları” (1991), Sadi Yaver Ataman “Seyirlik Oyunlar” (1994: 231-232), Erman Artun “Seyirlik Köy Oyunları” (2008), Aziz Çalışlar “Köylü Seyirlik Oyunları” (1995: 380), Dilaver Düzgün (1999), Nebi Özdemir (2001: 119-129), Nilgün Çıblak (2007: 175-185), Ali Duymaz, Halil İbrahim Şahin (Duymaz vd. 2010: 171-185) ve Sinan Gönen (2011) gibi araştırmacılar da “Köy Seyirlik Oyunları” ismini kullanmayı tercih etmiştir. Bu çalışmada ise Köy Seyirlik Oyunu terimi kullanılacaktır.

Köy seyirlik oyunları ile ilgili olarak birçok araştırmacı çeşitli tanımlar yapmıştır. Burada örnek olarak birkaç tanıma yer verilecektir. Şükrü Elçin’in tanımını: “Köylülerin uzun kış aylarında ve hususiyetle düğünlerde, bayramlarda eğlenmek ve vakit geçirmek için düzenleyip oynadıkları dram karakterli oyunlardır.” (1998: 213)

Dilaver Düzgün’ün tanımı: “Köy seyirlik oyunları daha çok köy çevrelerinde, yılın belirli günlerindeki bazı törenlerle düğünlerde ve genellikle kış aylarında düzenlenen sıra gecelerinde sergilenir.” (2002: 493) Son olarak Metin And’ın tanımı: “Kırsal bölgelerde köylerde görülen, daha çok tarih öncesine uzanan bolluk (tarım ve çobanlık), erişirme, canlandırıcılık, atalara tapınım gibi işlevsel kuttörenlere bağlı bir tiyatro geleneğidir.” (1985: 43)

Nebi Özdemir, köy seyirlik oyunlarını geleneksel Türk tiyatrosunu meydana getiren türlerden birisi olarak ifade etmekte ve kırsal kesim insanının tiyatro geleneği olarak kabul edildiğini belirtmektedir (2001: 121).

Köy seyirlik oyunlarının ortak özellikleri; şaşırtma, eğlendirme, şaka yoluyla dayak atma ve dayak yeme, ceza verilenin taklit yapması ya da istenilen bir şeyi yerine getirmesi, saklanan bir eşyanın bulunması, ceza verilecek tarafın belirlenmesi şeklinde ifade edilebilir (Ertural 2011: 142). Oyunların büyük bir kısmının sonunda kaybeden kişiye veya tarafa belirlenen bir ceza uygulanır.

Seyirlik oyunlar, sadece eğlence vesilesi ve aracı, hayal ürünü, gelip geçici şeyler değil, onlar toplumun günlük sorunlarından, tasalarından, kaygılarından, sevinçlerinden, işlerinden, üretim ve tüketim çabalarından, törelerinden ve törenlerinden ayrılmaz. Bir kelimeyle halkın yaşamı ile kaynaşmışlar ve onunla bir bütün hâlinedirler. Ancak toplumun türlü yönleriyle bir arada incelenerek değerlendirilip yorumlanabilir (Boratav 1992: 224).

Seyirlik oyunlarla ilgili olarak birçok araştırmacı farklı tasnifler yapmıştır. Burada yapılan birkaç tasnifi ana hatlarıyla verip deve oyununun hangi kategoriye girdiğine değinilecektir. Köy seyirlik oyunları ile ilgili ilk tasnifi Ahmet Kutsi Tecer; *a. dinî temsiller, b. lâdinî temsiller* (1940: 11) olmak üzere iki başlığa ayırarak yapmıştır. Şükrü Elçin; *a. Ritüel oyunlar, b. Profan mahiyetteki oyunlar* (1991: III-IV) şeklinde tasnif etmiştir. Metin And ise;

a. Ölüp-dirilme, b. Kız kaçırma, c. Ölüp-dirilme+Kız kaçırma, ç. Günlük yaşamdan sahneler, d. Esnaflık benzetmeleri, e. Tarımsal oyunlar, f. Çoban oyunları, g. Hayvan benzetmeceleri, h. Efsane ve masallardan oyunlar, ı. Şakalar ve dilsiz oyunlar, i. Kukla (2012: 8)

olmak üzere on bir başlıkta tasnif etmiştir. Bu konuyla ilgili olarak yapılan diğer tasniflere de bakıldığında deve oyununun ya ladinî oyunlar başlığı altında ya da hayvan benzetmecesine dayalı oyun kategorisinde ele alındığı görülmektedir.

Hayvan benzetmecesine bağlı oyunların nasıl ortaya çıktığını Şükrü Elçin şu şekilde açıklamaktadır:

“Köy hayatında hayvan, insan kadar ehemmiyetlidir. Köylülerin hayvanları; faydaları, zararları, türlü karakterleri ve geleneğin getirdiği inançların kalıntıları ‘surviance’ içinde çok yakından tanıdıklarını biliyoruz. Bu tanıma, zekâsı uyanık, muhakeme ve dikkat kabiliyeti gelişmiş birtakım oyuncuların günün birinde görülmüş ve işitilmiş bir hâli, şuurlu ve iradî olarak tekrarlamalarını kolaylaştırır. Ritüel ve umumî şenlik oyunlarının rastlanan hayvanları taklit, hiç şüphesiz böyle doğmuştur.” (1991: 65)

Anadolu’da hayvan benzetmecesine bağlı olarak birçok oyun icra edilmektedir. Burada hangi hayvanlara ait oyunlar olduğu belirtilirken oynandığı yörelerden de örnekler verilecektir. Verilen örneklerin dışında farklı yerlerde de aynı isimlerde oyunlar oynanmaktadır. Hayvan benzetmecesine dayalı oyunlar; Tokat Turhal’ın Kelit (Ulutepe) Köyü’nde *Geyik Oyunu*, Tokat’ın Arkoğlu ve Serpin Köylerinde *Ceran (Ceylan) Oyunu*, Kayseri

Felahiye'nin Kuruhöyük Köyü'nde *Tilki Oyunu*, Gaziantep'in Oğuzeli, Karaman'ın Yeşildere, Balıkesir'in Dursunbey ve Ankara'nın Beypazarı ilçelerinde *Ayı Oyunu*, İzmir'in Yakapınar Köyü'nde *Leylek Oyunu*, Tokat'ın Dazmana Köyü'nde *Fare Oyunu*, Adana'nın Kozan ilçesi ve Aksaray'ın köylerinde *Köpek Oyunu* ve *Kıprı (Kıprı) Oyunu*, Tunceli Pertek'in Yeniköy'de *Kedi Oyunu*, Adıyaman'ın Bebek Köyü'nde *Kartal Oyunu*, İçel'de *Katır Oyunu* ile *Sinkurdu Oyunu* (And 2012: 223-227), Balıkesir'de *Arı Oyunu* (K.K.14), *Tilki Dövüşü Oyunu* (Akman 2006: 56), *Tülü Kabak Oyunu*, *At Oyunu* (Duymaz vd. 2010: 173), *Çiftçi Oyunu/Öküz Oyunu*, *Kaplumbağa Oyunu* ve *Domuz Oyunu* (Bayrı 1938: 120-124), Elazığ'da *Pisik (Kedi) Oyunu*, *Güvercin Oyunu* (K.K.12, 13), Bolu Gerede'de *Leylek Geldi Oyunu* (K.K.10, 11), *Tavuk Oyunu* ve *Kaz Oyunu* (Oğuz vd. 2005: 17) örnek olarak verilebilir. Görüldüğü gibi hayvan benzetmesine dayalı köy seyirlik oyunları Türkiye'nin her bölgesinde yaygın şekilde icra edilmektedir.

Günümüzde Anadolu'da oynandığını tespit ettiğimiz hayvan benzetmesine dayalı bu oyunları; 1-*Vahşi hayvanlara ait*, 2- *Evcil hayvanlara ait* olmak üzere iki kolda toplamak mümkündür. Birinci kısımda; kartal, domuz, ayı, tilki, kirpi ve ceylan gibi hayvanlar yer alırken ikinci başlıkta ise deve, at, eşek, katır, koyun, köpek ve kaz gibi hayvanlar bulunur (Elçin 1991: 66).

Hayvan benzetmesine dayalı oyunlar; Meydancı, Oyuncubaşı, Deveci, Kâhya ve Kadı gibi isimler alan bir oyun yöneticisinin idaresinde, genellikle açık havada, kimi zaman davul zurna ve dans eşliğinde oynanır. Oyunlarda hayvan postuna girmek, çingirak takmak, sopa ya da tokmak takmak, yüze is ve un sürmek, ilkel maske takmak, doğa törenleriyle ilgili ilkel dekor ve giysi gibi donanım kullanılır. Oyunlarda; Şeytan, Arap, Dede, Nine, Gelin ve Efe gibi başlıca kişilerin yanında Kaymakam, Muhtar, Jandarma, Doktor ve Baytar gibi ikinci dereceden şahıslar da canlandırılır (Çalışlar 1995: 381).

Hayvan benzetmesine bağlı oyunların bazıları bir konu ve olaylar dizisi gözetmeden yalnız belirli bir hayvanın benzetmesi bazen de başkışisi hayvan olarak bir olayı geliştirir. Bu oyunların çoğunun ritüel anlamları bulunmakta olup en yaygın olan hayvan benzetmesi deve ile ilgilidir (And 2012: 221).

1. Deve Oyunu

Yaşayan geleneksel kültürel miraslarımızdan biri olan deve oyunu, 2014 yılında gösteri sanatları alanında 01.0073 envanter numarası ile Türkiye Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanteri'ne dâhil edilerek kayıt altına alınmıştır. Envanterde coğrafi dağılımı, sadece bildirimde bulunan iller ifade edilerek Ardahan, Balıkesir, Çanakkale, Isparta, Karaman ve Kayseri olarak belirtilmiştir (<http://aregem.kulturturizm.gov.tr/...>: 29.06.2016). Deve oyunu bu illerin dışında; Yozgat, Aksaray, Ankara (Özhan 1997: 298), Konya, Bolu, Manisa-Turgutlu/Ahmetli, Erzurum-İspir/Şenkaya, Kars-Sarıkamış/Çıldır/Arpaçay, Sivas-Şarkışla/Divriği/Gürün/Kangal, Ordu-Perşembe-Ünye, Gümüşhane-Şiran/Torul, Bayburt, Kastamonu-Taşköprü, Bartın, Kayseri-Sarız/Tomarsa/Yahyalı, Çorum-Alacakafa, Nevşehir-Hacıbektaş, Adana/Karaisalı, Mersin, Kırşehir, Muş, Amasya, Çoruh(Artvin)-Şavşat, Çorum-Mecitözü/Sungurlu, Denizli-Tavas/Çal, Erzincan-Pülümür, Eskişehir-Mihalıççık, İzmir/Bergama, Kütahya-Simav, Sakarya-Akyazı, Samsun-Lâdik, Uşak-Karahallı, Niğde-Gülşehir, Tokat-Erbaa

(Elçin 1991: 7-28), Gaziantep (Ertural 2012: 142), Tekirdağ (Artun 1994: 25-30) ve Elazığ (K.K.12, 13) gibi Türkiye'nin farklı yerlerinde benzer ya da değişik şekillerde icrâ edilmektedir.

Deve oyunu hayvan taklidine dayalı oyun kategorisine girmektedir. Bu oyunun amacı devenin görünüşü ve hareketlerini belirli mizansenler içerisinde taklit ederek eğlenmektir. Ayrıca deve taklidini hem inanç ürünü oyunların bazılarında (7-19 Aralık'ta Trabzon'un Çaykara ilçesi Hopşera Köyü'nde oynanan *Karakoncilo*, 25 Aralık'ta Erzurum'un Aşkale ilçesi Pınarbaşı Köyü'nde oynanan *Fattik Oyunu* vb.) hem de inanç ürünü olup eğlence amacıyla oynanan oyunlarda (Tokat'ın Çamlıca Köyü'nde oynanan *Deveci oyunu*, Tunceli Pınarlar'da oynanan *Deve oyunu* vb.) görebiliriz (Özhan 1997: 298).

Bu bilgilerin ardından deve oyunu; yöresel isimleri, malzemeler ve hazırlık, mekân, zaman, oyuncular, seyirci, işlevleri ve genel kurgusu alt başlıklarında ele alınacaktır. Ardından deve oyununda yer alan motifler hakkında bilgi verilecektir.

Yöresel İsimleri: Türkiye'de *Deve Oyunu* genel olarak bu isimle bilinmesinin yanında yöresel değişimlerden dolayı farklı adlandırıldığı yerler de vardır. Bu oyuna *Deve Oyunu* adının dışında verilen isimlerin başında; Balıkesir'de *Torum² Çıkartma Oyunu* (K.K.1) ve *Deve Doğurtma Oyunu* (Duymaz vd. 2010: 178), *Deve Potlaması Oyunu* (Tekin [ty]: 13), Konya Ilgın'da *Deve Kaldırma Oyunu*, Aksaray'ın Bozcatepe Köyü'nde *Deve Yapma Oyunu* (Gönen 2011: 152, 155), Karaman Yeşildere'de *Deve Düzme Oyunu*, Yozgat'ın çoğu köyünde, Tekirdağ'ın Aydın Köyü (Artun 1987: 33), Tokat'ın Çamlıca ve Çaylı Köylerinde, Sivas Koyulhisar'ın Gökdere Köyü (And 2012: 222-223) ve Erzurum Aşkale'nin Pınarkapan Köyü'nde (Yöndem 1975: 167-169) *Deveci Oyunu*, Çankırı'da *Deve Tepmesi Oyunu* ve *Deveci Biro Oyunu* (K.K.15, 16) gelmektedir. Fakat bu oyunların içerikleri tamamen aynı olmayıp farklılıklar vardır.

Türkiye dışında ise deve oyunu Çin Halk Cumhuriyeti'nin Çinghai eyaletinde yaşayan Salar Türklerinde (Temur 2011: 159) ve Kafkasya Ermenilerinde (And 2012: 333) *Deve Oyunu*, Uygur Türklerinde *Tüğe Oyunu* olarak bilinmekte olup Balkanların bazı bölgelerinde de hâlâ oynanmaktadır (Çakır 2009: 21-22).

Malzemeler ve Hazırlık: Deve oyununda kullanılan malzemeler; kostümler, aksesuarlar ve dekordan oluşmaktadır. Dekor ve aksesuar, herhangi bir sahneyi ve özellikle tiyatro sahnesini meydana getiren eşyanın bütünü olarak tarif edilebilir. Aksesuar, konuya, tiplere, olaylara, geleneğe ve oyunu sergileyenlerin maddî durumlarına göre ortaya çıkar. Oyun malzemesi canlı cansız her şey olabilir. Oyunlarda kullanılan kostüm, umumî olarak mahallî özellik göstermektedir. Her kıyafet, oyunlardaki tiplere ve karakterlere göre hazırlanır. Bu konuda gelenek, maddî durum ve dış tesirler kendini hissettirir (Elçin 1991: 76-78).

Deve oyununun icra edildiği yerlerde ortak kostüm, aksesuar ve dekor kullanılmasının yanında oyunların içeriğindeki değişimlere bağlı olarak yöreden yöreye farklılık gösterenler de vardır. Gaziantep'te deve oyununda devenin canlandırılması için bir hayvana ait kafatası, kilim, sopa ve çangırdak (çingırdak) (Ertural 2012: 143); Erzurum'da siyah ayakkabı boyası, tencere isi, kurum ya da odun kömürü, koyun yününden sakal ve

² **Torum:** Deve yavrusu.

bıyık, hayvan postu, sopa ya da değnek (Düzgün 1999: 97-102); Yozgat'ta deve maketi, beşik, davul, zurna, yavru köpek ve çeşitli süs eşyaları (Mamur Yılmaz 2016: 334); Konya'da deve maketi yapımında kullanılan merdiven, saman, ot torbası, çaput, yular, çeşitli takılar, kilim ve at kellesi, davul, zurna, eşek ve soğan kabuğu kullanılır (Gönen 2011: 146-151).

Oyunlarda, oyuncuların giyecekleri elbiseleri ve kullanacakları eşyaları hazırlayan, gerekli makyajları yapan belirli kişiler vardır. Örneğin; Balıkesir-Pamukçu'da deve oyunu Efene Sohbetleri'nde icra edildiğinde kostüm ve diğer malzemelerin hazırlanması, gerekli makyajın yapılmasından “*Makyajcı*” sorumludur. Makyajcı, Dayıbaşı tarafından sohbet grubu üyeleri arasından seçilen, bu işe eli yatkın ve pratik olan bir kişidir. Önceden bu görevi yapan kişi Dayıbaşı tarafından uygun bulunması hâlinde yeniden seçilebilir. Onun görevi oyunlardaki kıyafetleri ayarlamak, oyuncuları giydirmek, oyuncuların gerektiği durumlarda makyajlarını yapmak ve oyunlarda kullanılacak malzemeleri temin etmektir (K.K.3).

Oyunda kullanılacak olan malzemelerin temin edilmesinden sonra oyuncular tarafından hazırlık yapılır. Oyunun icra edilmesinden belirli bir süre önce bir araya gelen oyuncular deve maketini, makyajlarını ve dekoru hazırlayıp kıyafetlerini giyerek oyunun sergilenme zamanını beklerler.

Mekân: Mekân, her şeyden önce gösterimlerin icra edildiği ve olayların gerçekleştiği bir dekordur. Genel olarak vakanın varlık bulduğu yer, şahısların içinde yaşadığı ve kendi oluşlarını fark ettikleri bir alandır (Narlı 2002: 98). Mekânın dekoru, eşyaları, fizikî şartları gibi unsurlar şahısların ya da yörenin içinde bulunduğu ekonomik durumu, sosyal yaşantıları ve yaşam tarzları hakkında çıkarımlar yapılmasına yardımcı olmaktadır.

Eğlence mekânları; Türk kültürünün yaratıldığı, icra edildiği ve değiştirildiği, çoğunlukla geleneksel, sözel bilginin aktarıldığı ve yerel yaşantının canlı tutulduğu, özetle geleneğin egemen olduğu “*kamusal alanlar*”dır. Bu eğlence mekânlarının oluşmasını ve biçimlenmesini sağlayan coğrafi, kültürel, siyasî, teknolojik ve ekonomik birçok faktör bulunmaktadır. Bugün Türkiye'deki birincil sözlü kültürün veya geleneksel yaşamın egemen olduğu yerleşim yerlerinde, erkek toplantı ve eğlencelerinin genellikle “köy odası, kahvehane, varlıklı kimselere ait konaklar, geniş odalı veya hayatlı evler, bağ evleri, geniş odalı düğün evleri” gibi geniş ve kapalı mekânlarda gerçekleştirildiği belirlenmiştir (Özdemir 2005: 93-99).

Deve oyunu hem kapalı hem de açık alanlarda icra edilebilen bir oyundur. Kapalı mekân olarak özellikle kış aylarında bir odada sohbet edip eğlenmek için bir araya gelen gruplar arasında icra edilir. Bu şekilde kapalı, dar ve sabit bir mekânda oynanmasından dolayı birtakım kısıtlamalar da ortaya çıkmaktadır. Açık mekân olarak köy meydanları, sokaklar, panayır ve festival gibi toplumun her kesimine hitap eden organizasyonların düzenlendiği geniş alanlar, gösteri mahiyetinde tertip edilen ve sadece düzenlenen sahnenin kullanıldığı yerler açık mekânlara örnek olarak verilebilir.

Deve oyunu Konya'da köy ya da mahallenin sokaklarında; Kırşehir'in Kızılca Köyü'nde köy meydanında; Sivas Koyulhisar'ın Gökdere Köyü'nde seyircilerin izleyebileceği geniş bir alanda (Gönen 2011: 146-154); Erzurum'da köy meydanı, büyük bir oda, köyün sokakları ya da evlerin önündeki boş alanlarda (Düzgün 1999: 50); Yozgat'ta

köy ya da mahallenin sokaklarında (Mamur Yılmaz 2016: 334); Manisa'nın Maldan Köyü'nde köyün sokaklarında (Tansuğ 1975: 7306); Balıkesir'in Pamukçu'da evlerin/sohbet odalarında, düğünlerde sokaklarda, festival ve şenlik gibi organizasyonların düzenlendiği sahne ve meydan tarzı açık alanlarda oynanır (K.K.2, 3, 4, 7).

Zaman: Zaman, “insan yaşamının yerine göre uzun ya da kısa süreli, yinelenmesi olanaksız, başlangıcı ve sonu belli, saatle ölçülebilen bir bölümdür.” (Tezcan 1982: 7) Bir başka tanımda ise zaman; “hareketi ve oluşu çevreleyen, var oluşun içinde cereyan ettiği kozmik süreç” (Demir vd. 1992: 389) şeklinde ifade edilmiştir. Zamanı sosyolojik açıdan sistematize edip inceleyen Henri Lefebvre, modern dönemin zamanını, yani günün, haftanın, ayın ve yılın saatlerini üç kategoride değerlendirmiştir: 1-Meslekî işe ayrılan zorunlu zaman, 2-Eğlenceye ayrılan serbest zaman, 3-Ulaşım, yürütülecek işlem ve formaliteler vs. gibi iş dışındaki çeşitli gerekliliklere ayrılan zoraki zaman (Lefebvre 2016: 65-66). Bu sınıflandırmaya göre deve oyununun icra zamanı eğlenceye ayrılan serbest zaman kategorisine girmektedir. Eğlenceye ayrılan zaman da genellikle “boş zaman” olarak nitelendirilmiştir.

“Boş zaman genelde işle/çalışmayla ilintili görülür. İşten artan, geriye kalan, bağlayıcılık ve zorunluluktan uzak bir zaman olarak tanımlanmıştır. Bu zaman dilimi, kişinin özgür iradesiyle, kendi istenciyle kullanacağı, tasarrufta bulunacağı bir zaman dilimidir.” (Aytaç 2002: 232)

Tezcan ise boş zamanı; “Bireyin çalışma ve diğer görevlerinden sonra özgür olarak dinlenme, eğlenme, toplumsal başarı ya da kişisel gelişmesi için kullandığı zaman.” (1982: 10) olarak tanımlamıştır.

Deve oyununun icra zamanı yörelere göre farklılık göstermektedir. Gaziantep'te erkekler tarafından düğünlerde, kına gecelerinde ve bayramlarda (Ertural 2012: 213); Balıkesir'de kurban bayramının son günlerinde (Duymaz vd. 2010: 174), kışın tertip edilen Erfene Sohbetleri'nde, düğünlerde, yörede düzenlenen festival ve şenliklerde (K.K.2, 3, 4, 5), Dursunbey ilçesinde yayla şenliklerinde (Ertural 2011: 134-135); Konya'da bayramlarda, düğün, nişan ve kına törenlerinde, asker uğurlamalarında ve ayın dolunay hâlini aldığı akşamlarda; Aksaray'ın Bozcatepe Köyü'nde düğünlerde ve kına gecelerinde (Gönen 2011: 146-155); Erzurum'da kış aylarında, düğünde sergilenirse gün ya da gece fark etmezken diğer zamanlarda akşamları yatsıdan sonra (Düzgün 1999: 50); Yozgat'ta düğünlerde (Mamur Yılmaz 2016: 334); Karaman'ın Taşkale Köyü'nde kış geceleri ve düğünlerde (And 1967: 4577); Manisa'nın Maldan Köyü'nde kurban bayramının üçüncü ya da dördüncü günü icra edilir (Tansuğ 1975: 7306). Görüldüğü üzere deve oyunu yılın her dönemi değişik organizasyonlar içerisinde icra edilen köy seyirlik oyunudur. Bu yönüyle köy seyirlik oyunları içerisinde en yaygın icra alanına ve icra zamanına sahip oyunlardan birisidir.

Günümüzde düğün törenlerinin büyük bir kısmı geleneksel yapısından uzaklaşarak batı kökenli tek tip modern evlilik merasimlerine dönüşmesinden dolayı birtakım uygulamalar da unutulmakta ve yerini yeni pratiklere bırakmaktadır. Geleneksel uygulamaların yer aldığı eski evlilik törenleri ile kına geceleri gibi zamanlarda profan nitelikli seyirlik oyunlar icra edilirken günümüzde bu oyunlar sergilenmez olmuştur. Düğün törenlerinde yer verilen köy seyirlik oyunlarından birisi de deve oyunudur. Ayrıca genel olarak bakıldığında teknolojik gelişmelerin her alanda yaygınlık kazanması, geleneksel uygulamaların unutulması, sohbet toplantıları gibi

sosyal organizasyonların azalması, farklı eğlence şekillerinin ortaya çıkması vb. faktörlerin deve oyununun icra zeminini kaybetmesine neden olduğu görülmektedir.

Oyuncular: Geleneksel tiyatro içerisinde ayrı bir yeri olan köy seyirlik oyunları, birçok açıdan diğer geleneksel tiyatro türlerinden ayrılır. Bunun temelinde ise köy seyirlik oyunlarının baştan sona amatör bir ruh ve amatör oyuncularla sergilenmesi yatmaktadır. Bu bakımdan köy seyirlik oyunlarını icra eden kişilerin profesyonel anlamda bir eğitimi yoktur (Gönen 2011: 61). Oyuncular arasında yıllardır bu oyunu sergileyen tecrübeli kişiler vardır. Yeni katılan kişileri yönlendirme ve oyunları öğretme vazifesi bu tecrübeli kişilere aittir. Deve oyununun oyuncu sayısı yörelere göre farklılık göstermektedir. Gaziantep’te deveyi oluşturan en az üç kişi ile deveci (Ertural 2012: 213); Balıkesir Dursunbey’de kervanbaşı, hoca, hamile kadın kılığına girmiş bir kişi, devecinin (kadın kılığına girmiş olan) karısı, deve çobanı rolündeki bir oyuncu, anne ve babanın çocukları rolündeki kişiler oyunu canlandırmaktadır (Ertural 2011: 134-135). Konya’da ise deve oyununun birden fazla varyantı olduğu için oyuncularında da farklılık vardır. Oyunlarda genel olarak temsili devenin yanında deveci, Arap, kız kılığına giren erkekler, çoban, köpek, patron, köçek, jandarma, dede, doktor ve muhafızlar görev alır (Gönen 2011: 152). Erzurum’da oynanan deve oyunlarında muhtar, köylü, kadı, kadın kılığına giren erkekler, inzibatlar, ayı, ayının sahibi, davulcu, zurnacı ve deveci rolündeki kişiler (Düzgün 1999: 97-101); Tunceli’nin Pınarlar Köyü’nde deveci, devecinin karısı, aslan yavrusu kılığına giren bir çocuk (And 1985: 153); Yozgat’ta deveci, deveyi oluşturan iki kişi, davulcu, zurnacı, iki zenne, damat ve damadın arkadaşları (Mamur Yılmaz 2016: 334); Tokat’ın Çamlıca ve Çaylı Köylerinde deve, deveci, gelin kılığına giren erkek, merkep ve Arap (And 2012: 197); Çorum’un Celilkırı Köyü’nde deve, deveci, hem izleyici olup hem de oyuna eşlik eden köylüler (Oğuz vd. 2006: 48); Çankırı Yapraklı’da deveyi oluşturan iki kişi, deveci, devecinin karısı ve ihtiyar; Kırşehir’in Kızılca Köyü’nde deveyi meydana getiren üç kişi, deve sahibi ve devenin müşterisi; Sivas Koyulhisar’ın Gökdere Köyü’nde deveyi oluşturan iki kişi, deveci, gelin ve Arap; Niğde yöresindeki oyunda deveyi meydana getiren iki kişi ve deveci; Aksaray’ın Bozcatepe Köyü’nde savran (deveci), deve, koca, danıran (kocanın oğlu), Arap ve gelinler (kocanın kızları) rol alır (Gönen 2011: 154-155).

Türkiye’deki deve oyunlarının büyük bir kısmında temsili deve kullanılırken Denizli’nin Tavas ilçesine bağlı Garip Köyü’nde oynanan deve oyununda ise gerçek deve oynatılmaktadır (Elçin 1991: 75).

Çoğunlukla erkekler tarafından icra edilen deve oyunu, Ankara’da kadınlar arasında da oynanmaktadır. Bu oyunda deveyi tek kişi oynar, ayrıca bir de deveci ve devenin potuğu (yavrusu) olur. Ortamdaki bulunanların devenin boynuna asılı torbaya para koyması şeklinde oyun icra edilir (And 2012: 223).

Seyirci: Seyirci, eğlenmek ve vakit geçirmek için oyunları belli bir yerde ve zamanda takip eden kişidir. Bu kişilerin bütününe de seyirci topluluğu denir. Açık yerlerde, meydanlarda oynanan oyunlara, davetli olsun olmasın isteyen herkes gelebilir. Seyir yerinde erkekler önde, kadınlar arkada olmak üzere oyun takip edilir. Kapalı yerlerde seyirci durumu, oyun yerinin büyüklüğü ve küçüklüğü gibi maddî şartlara bağlı olarak değişir. Oyunların açık veya kapalı yerlerdeki seyirci gruplarına komşu yerleşim yerlerinden misafirler de katılabilir (Elçin 1991: 80). İzleyicinin oyunları seyredip eğlenmenin dışında farklı rolleri de vardır. Seyircilerin oyunun bir parçası

olduğu, zaman zaman oyuna katıldıkları özellikle bahşiş ya da hediye toplanılan oyunlarda verdikleriyle, devenin sokak aralarında gezdirilmesi esnasında devecinin arkasından gelmesi ve varsa müziğe eşlik etmeleriyle, oyuncu olarak ya da oyunun icrası esnasında seyircilerin deveyi kızdırıp oyunculara laf atmaları, beğeni ve tepkilerini belli etmeleri şeklinde oyuna dâhil oldukları görülmektedir. Günümüzde deve oyunu gösteri amacıyla özel davetlerde, festival ve şenlik gibi organizasyonlarda icra edildiğindeyse kadın erkek karışık izleyebilmekte, hatta sayı bakımından daha çok kişiye hitap edilmektedir.

İşlevleri: Deve oyununun işlevlerini, halk bilgisi ürünlerinin işlevleri üzerine William Bascom tarafından hazırlanan “Folklorun Dört İşlevi” (Bascom 2005: 125-151) isimli makaleden hareketle dört ana başlık altında toplayıp değerlendirmek mümkündür

- *Eğlenme, eğlendirme ve hoşça vakit geçirme işlevi:* Deve oyununun en başta gelen işlevleri eğlenmek ve hoşça vakit geçirmektir. Günlük hayatın yoğun temposundan yorulan, maddî ve manevî olarak birtakım sıkıntılar yaşayan insanlar, düğün, nişan ve şenlik gibi toplu organizasyonlarda bir araya gelip düzenledikleri farklı icralarda belirli bir süre de olsa yaşadıkları zorluktan kurtularak eğlenirler. Bu icralardan birisi de deve oyunudur. Deve oyunu düğün, nişan, bayram ve kına törenleri gibi toplu organizasyonlarda, köy odalarındaki sohbet toplantıları gibi eğlencelerde icra edilmesi hem bireysel hem de kitle olarak eğlenerek hoşça vakit geçirmenin bir göstergesidir. Örneğin; deve oyunu Gaziantep’te düğün, bayram ve kına gecelerine katılan kişileri eğlendirmek için oynanır (Ertural 2012: 143).
- *Eğitim ve kültürün genç kuşaklara aktarılması:* Folklorun bu işlevi, özellikle yazılı kültür geleneği bulunmayan ya da sözlü kültür ortamının tek kültür ortamı olduğu toplumlarda, folklor ürünlerinin taşıdığı bilgiler tarihsel olarak gerçek ve öğretimleri son derece önemli olarak kabul edilir. Bu bağlamda folklor, kültürün aynası ve insanlara yönelik pratik kurallar ve kılavuz olarak düşünülmektedir (Çobanoğlu 2010: 257). Deve oyunu içerisinde yer alan manzum parçaların metinleri ve nasıl söylendiği, oyunun kurgusu, oyunda kullanılan malzemelerin neler olduğu ve nasıl hazırlandığı, oyun sırasında seyirciye hangi mesajların nasıl verileceği, ne gibi tavır ve davranışların sergilenmemesi gerektiği gibi hususların aktarılması, oyunun oynanması esnasında bahşiş ve hediye toplanılması gibi yerel kültürel özellikler yeni nesillere katılımcı ve gözlemci yöntemleriyle aktarılmaktadır/öğretilmektedir. Çünkü insanların hafızalarında görsel ve işitsel öğeler daha kalıcı etki yaptığı için bu toplantılardaki aktivitelerde bir kişi katılımcı olmasının yanında ortamda izleyici olarak da bulunması geleneği öğrenmesi açısından önemlidir.

Deve oyununun icrası belirli geleneklerin ya da dinî günlerin başlangıcını veya bitişini ifade etmesi bakımından ayrı bir işleve sahiptir. Balıkesir’in Dursunbey ilçesine bağlı İsmailler Köyü’nde deve oyunu kurban bayramının üçüncü günü icra edilmektedir. Bu gün oynanmasının sebebi ise bayramlaşmanın bittiğini haber vermektir (Özhan 1987: 156).

- *Toplumsal kurumlara ve törenlere destek verme işlevi:* Folklorun bu işlevi, içinde yer aldığı kültürdeki icraları yapanlara ve bu icraları seyredip dinleyenlere, söz konusu kültürdeki ritüellerin

toplumsal kurumları ve değerleri doğrulayıp onaylamasıdır. Böylece toplumsal kurum ve değerlerin güncelleşmesini, güçlenip kök salmasını sağlamaktadır (Çobanoğlu 2010: 256). Deve oyununun, farklı yörelere göre bu işlevi değişiklik göstermektedir. Bazı yerlerde düğün, nişan ve asker uğurlaması gibi törenlerde icra edilerek bu geleneklerin sürdürülmesine katkı sağladığı gibi bazı yerlerde de resmî ya da yerel yönetimlerin düzenlemiş oldukları şenlik ve festival gibi kültürel etkinliklerde oyun sergilenmektedir. Bu şekilde hem yerel yönetim ve kurumların etkinliklerine bir destek verilmiş hem de deve oyununun tanıtımı yapılmış olmaktadır. Örneğin; deve oyunu bu bağlamda Balıkesir'in Dursunbey ilçesinde yayla şenliklerinde icra edilmektedir (Ertural 2011: 134-135).

- *Toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma işlevi:* Folklorun bir başka işlevi önemli olmasına rağmen çoğunlukla gözden kaçırılan, kabul edilmiş davranış kalıplarına uygun hareket ediyor olmak ve bu yolla da meydana gelen toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmayı sağlamaktır (Çobanoğlu 2010: 257). İnsanlar özellikle iş hayatında uyulması gereken prosedür ve kurallar sonucunda, çağın şartlarına bağlı olarak zaman zaman yerel ve ulusal sosyoekonomik yaptırımlara bağlı, günlük hayatta toplum tarafından meydana getirilmiş genel kabullerin ortaya koyduğu çizgilere göre davranmak zorunda kaldığından sürekli bir baskı altında bulunmaktadır. Bu bakımdan deve oyununun icrası esnasında hem katılımcı hem de izleyici konumunda olanlar, günlük hayatta, iş, toplum ve aile ortamında meydana gelen baskılardan belirli bir süre de olsa kurtulabilmektedir.

Deve oyununda günlük hayatta bir evlenme biçimi olan kız kaçırma, bütün zorlukları ve yönleriyle ele alınmaktadır. Gerçek hayatta kız kaçırma olayının toplumsal ve kişisel zorluğu ortadadır. Bu baskının deve oyununda kendini göstermesi, bu olayın zorluğunu ifade ettiği gibi olayı hafifleterek günlük yaşamın bir parçası olduğu izlenimini de vermektedir (Gönen 2011: 45).

Genel Kurgusu: Deve oyunu Türkiye'nin birçok yerinde benzer ya da farklı zamanlarda icra edilen bir köy seyirlik oyunudur. Bundan dolayı ortak bir kurgusu bulunmayıp genel itibarıyla benzer şekillerde sergilenmektedir. Bu sebeple bu başlık altında deve oyununun nasıl oynandığı kısaca birkaç yöreden örnek verilerek aktarılacaktır:

Karaman Taşkale'de deve oyunu: Bir merdiven alınır ve dört kişi uçlarından merdiveni sırtlanır, merdivenin üzerine bir arı kovanı geçirilir, bir deve başı eğri bir ağaca takılarak bu gövdeye bağlanır. Üzerine bir örtü atılır, arkaya bir kuyruk takılır, gözlerine ayna ve boynuna çan konur. Önce deveci bir merkebin üzerindeyken yularını çeker, birden deve ölür ve devecibaşı bir ağıt söyler. Seyirciler de duygulanıp onlar da söylerler. Deveci, devenin sırtına sopayı vurunca deve canlanır, halka saldırır ve ortam neşelenir.

Tunceli Pınarlar'da deve oyunu: Oyunda deveyi üç kişi oynar. Deveci, gezici satıcıdır ve yanında karsısı vardır. Ayrıca üstüne bir koyun postu atılmış bir çocuk, aslan yavrusu olur ve önden gider. Deveci satış için eşyalarını açar, bu arada karsısı kaçırılır ve aslan yavrusu koklayarak kadını bulur. Karsısına kavuşan deveci sevinir ve dans eder.

Kars'ta deve oyunu: Deve başı ağaçtan, ağzı açılır kapanır biçimde hazırlanır. Diş yerine çiviler, göz yerine yuvarlak cep aynaları takılır. İki kişi deveyi sırtlanır, üzerlerine boz bir kilim atılır, boynuna irice ziller takılır. Deve, kız evinde konukların içine getirilir ve deve hacca gideceği için kendisine hacı adayı arar. Kayınbaba hacca gitmek üzere deveye bindirilir. Biraz dolaşır, herkesi ısırmaaya çalışır ve sonunda bahşış alır (And 2012: 222-223).

Gaziantep'te deve oyunu: Devenin başı ya bir kişinin canlandırmasıyla ya da bir hayvana ait kafatasının devenin baş kısmına asılması yoluyla yapılır. Bu işlemlerden sonra devenin gövdesi oluşturulur. Bu kısımda, ikinci kişi başını, baş kısmında duran kişinin beline başını koyup eğilir. Üçüncü kişi de diğeri gibi ortadaki kişinin beline başını koyarak eğilir. Daha sonra iki kişinin görünmesini engelleyecek şekilde üzerlerine bir kilim örtülür. Böylece kilim, devenin hörgücünü canlandırmış olur. Deveye bir de “cangırdak (cangırdak)” takılır. Bir kişi de devenin sahibini canlandırarak oyun başlar. Deve, seyircilerin üzerine yürür. Kime doğru yürüyeceği belli olmadığı için kişiler devenin üzerlerine yürümesinden korkar ve bu korkuya verilen tepkiye seyirciler güler. Seyirciler de bazen oyuna katılarak devenin arkasından ona vurup kaçarlar. Deveyi sinirlendirerek kendi oldukları tarafa çekmeye çalışırlar (Ertural 2012: 142).

Deve Oyununda Yer Alan Motifler: Deve oyunu içerisinde ölüp-dirilme, kız kaçırma ve kılık değiştirme gibi birden fazla motif yer almaktadır. Bu motiflerin hepsinin bir arada bulunduğu oyun sayısı ise çok fazla olmayıp genellikle iki motifin aynı oyun içerisinde yer aldığı görülmektedir. Bazı yörelerde oynanan oyunlarda ise sadece biri görülmektedir.

- *Ölüp Dirilme Motifi:* Ölüp dirilme ile ilgili olarak farklı görüşler bulunmaktadır. B. Ögel'e göre Türk mitolojisinde dirilme, âdi ve sıradan insanlar için değil daha çok alpler ve yiğitler için dilenmiş ve istenmiştir. Atlar, savaşta ve uğraşta yiğitlerin en yakınlarıdır. Bunun için ölen yiğidi, atı diriltir veya diriltmek için elinden gelen her şeyi yapardı. Yiğit ölürse atıyla birlikte gömülmek ister. At uçar düşmanı yok eder. Bazen de atın biri sahibinin ölüsünü beklerken diğeri gider ve gerekli ilacı getirir (2010: 586-587). Metin And ise ölüp dirilmenin temelini Tanrılarla ilişkilendirmektedir. Ölüp dirilme konusu hemen hemen Anadolu'nun her yanında değişik adlar, ayrıntılar ve çeşitlemelerle karşımıza çıkmaktadır. Ölüp dirilen Tanrılar gerek bitkisel gerek hayvansal yaşamın doğup ölmesiyle ilintilidir. Bunların belli başlıları Dionisos, Adonis, Attis ve Osiris'tir. Hıristiyanlıkta ölüp-dirilen İsa da bu simgenin kanıtıdır (2012: 187).

Ölüp dirilme, şamanlığa yükselmede adayın yaşaması gereken önemli bir geçiş aşamasını oluşturmaktadır. Bu konuda Mircea Eliade, bir şaman adayının şamanlığa geçerken sembolik olarak ölüp dirildiğine ve sadece bu ölüp dirilmeye bağlı olarak Tanrı ya da ölmüş büyük şamanların ruhları tarafından seçilen adayın şamanlık vasfına sahip olabildiğine değinmektedir. Ölüp dirilme esnasında şaman adayının vücudu ruhlar ya da şaman atalar tarafından parçalara ayrılıp yıkanmakta ve daha sonra bir araya getirilerek yeniden aday diriltilmektedir (1999: 57-58) Şamanlığa, ozanlık ve âşıklık mesleğine geçişte ön plana çıkan ölüp dirilme ritüeli, ozan, cırav, akın, kaycı ve sesen gibi sanatkarlar tarafından teşekkül ettirilip terennüm edile gelen Türk destanlarında da önemli bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır. Destan ve halk hikâyelerinde yer alan bu motifin işlevi, günümüze

kadar, tabiatın ölüp dirilmesi, öldürülen kahramanın yeniden dirilerek intikam almak istemesi, reenkarnasyon gibi gerekçelere dayandırılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca bir de ölüp dirilme ritüeli bir yaş grubundan ötekine geçişte, gizli cemiyetlere girişte ön plana çıkmaktadır. Fakat buradaki ölüp dirilmeler, beden ruhlar tarafından parçalara ayrılarak yeniden birleştirilip diriltilmesinden ziyade, mezarlıklarda yatma ya da bir ölü gibi hiç bir şey yiyip içmeden kapalı bir mekânda günlerce beklemekten ibarettir (Aça 2002: 75-85).

Görüldüğü gibi şamanlığa geçişte, destanlarda, gizli cemiyetlerde vb. şekillerde karşımıza çıkan ölüp dirilme konusu Anadolu’daki pek çok oyunda da yaygın olarak işlenerek ele alınmaktadır. Örnek olarak Sivas’ın Çepni Köyü’ndeki *Arap oyunu*, Eskişehir köylerindeki *Şeytan oyunu*, Kars’taki *Yaş oyunu*, Elazığ’daki *Yılbaşı oyunu*, Tunceli’deki *Ali ve Fatoş oyunu*, Tokat’taki *Dede ya da Arap oyunu*, Bitlis *Zeybeği*, Doğu illerinde *Kalkan oyunu* ve yeni yılda Doğu Beyazıt’ta oynanan *Köse-Gelin oyunu* sayılabilir (And 2012: 191).

Deve oyununda ölüp dirilme motifi genellikle devenin ya da yaşlı kimselerin ölüp dirilmesi şeklinde görülmekle birlikte her oyunda da yer almadığı tespit edilmiştir. Kimi oyunlarda ölüp dirilme ile kız kaçırma birlikte yer alır. Bu şekilde işlevi bolluğa yöneltilmiş iki mitologya konusu ile bu amaç daha da pekiştirilmiş olur (And 2012: 197). Örneğin; Karaman’a bağlı Taşkale’de, Tokat’ın Çamlıca ve Çaylı Köylerinde (And 2012: 221, 223), Erzurum’da (Düzgün 1999: 101-102), Balıkesir Pamukçu’da (K.K.1, 2), Aksaray’ın Bozcatepe Köyü’nde (Gönen 2011: 155) oynanan deve oyununda ölüp dirilme motifi görülmektedir.

- *Kız Kaçırma Motifi:* Kız kaçırma, köylerde çok rastlanan toplum bilimsel bir olgu olmasından dolayı köylüler sonradan bu olguyu canlandıran oyunlar da yaratmışlardır. Ancak burada ele alınan eski bolluk törenlerinin kalıntısı olan oyunlardır. Bu, eski Eleusis ve benzeri törenlerle ilgilidir. Mitologyada toprak ve buğday tanrıçası Demeter’in kızı Persephone/Kore kaçırlır. Yaslı Demeter karalar giyinmiş, elinde meşaleyle kızını arar. Kız kaçırıldıktan sonra tarlalarda sap bitmez, saban işe yaramaz olur ve insanlar açlıktan ölür. Hades, Kore’ye nar yedirir ve böylece onu yeraltına bağlar. Toprak ürünleri gibi yılın üçte birini yani kışı yer altında geçirir, yarısında yeryüzünde annesiyle buluşur. Kızın, annesine kavuşmasında yağmur yağmaya ve ekin bitmeye başlar. Bu konu da Anadolu’da birçok dramatik oyunlarda çeşitlemelerle oynanır. Ancak kız kaçırma aynı zamanda köylerimizde toplumsal bir olgu olarak çok görüldüğünden, kimi oyunlarda bu toplumsal olguyu yansıtmak için düzenlenir (And 2012: 191-192).

Kız kaçırma motifinin yer aldığı köy seyirlik oyunlarından birisi de deve oyunudur. Fakat her yörede oynanan deve oyununda bu motif yer almamaktadır. Deve oyununda devenin kızları, eşi ya da kafilesinde bulunan diğer bayanların kaçırlması dışında devenin çocuklarının da beğendikleri kızları kaçırmaları şeklinde bu motif karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; Elazığ Harput’ta icra edilen deve oyununda devenin gelini (K.K.12, 13), Balıkesir Pamukçu’daki oyunda devenin kızları (K.K.1, 2), Çankırı Yapraklı’daki oyunda devenin çocukları tarafından komşularının kızları, Tunceli’nin Pınarlar Köyü’ndeki oyunda devenin karısı, Aksaray’ın Bozcatepe Köyü’ndeki oyunda ise devenin gelinleri kaçırlır (Gönen 2011: 154-155).

- *Kılık Değiştirme Motifi:* Kılık değiştirme masal, destan ve halk hikâyesi gibi türlerde karşımıza sık olarak çıkmasının yanında çeşitli köy seyirlik oyunlarında da görülmektedir. Geçmişten günümüze uzanan çizgide köy seyirlik oyunlarında kılık değiştirme birçok oyunda karşımıza çıkmaktadır. Özellikle erkeğin kadın, kadının erkek olması ya da hayvan taklitleri sıklıkla görülürken burada kılık kıyafet önemli bir yardımcı unsur olarak ortaya çıkar. Ayrıca oyunda hem oyuncular hem de izleyiciler kılık değiştiren oyuncunun kimliğini bilmekle birlikte önemli olan kılık değiştirildiğinde benzemek istenilen kılığa daha yakın görünebilmektir. Oyuncu bu şekilde kılık kıyafeti, tavır ve konuşmalarıyla benzediği kılığa uygun hareket etmek zorundadır (Gönen 2011: 68).

Köy seyirlik oyunlarında çeşitli hayvan taklitleri de karşımıza çıkmaktadır. Taklit edilen hayvanlar, günlük hayatta karşılaşılan veya faydası için kullanılanlar olmuştur. Burada bazı oyunlarda insanların korkuları açığa çıkartılırken aynı zamanda hayvanın gücü de gösterilmeye çalışılmış, bazılarında hayvanı başından def etme mücadelesi işlenirken bazılarında da koruyucu olarak hayvanın kullanıldığı görülmektedir (Gönen 2011: 70). Deve oyununda en çok taklit edilen hayvan “deve” olarak karşımıza çıkmaktadır. Deve temsili farklı sayıda kişi tarafından oluşturulmakta ve genellikle iki ya da üç kişiyle meydana getirilmektedir. Bir kişi devenin arka ayaklarını, diğeri ise ön ayakları ile başını temsil etmeye çalışır. Devenin doğurtulacağı oyunlarda iki kişinin ortasına çocuk ya da başka bir kişi de eklenebilir. Sonuçta oyunda deveyi oluşturan kişilerin sayısı ve üstlendikleri rolleri yöreden yöreye farklılık göstermektedir. Devenin dışında hayvan taklidi aslan yavrusu, köpek ve ayı şeklinde de görülmektedir. Örneğin; Erzurum Torum’un Cihanlı Köyü’nde ayı (Düzgün 1999: 99-101), Konya Kadınhanı’nın Başkuyu Kasabası’nda köpek, Tunceli’nin Pınarlar Köyü’nde ise aslan yavrusu kılığına giren çocuk (Gönen 2011: 146, 154-155) tarafından bu hayvanlar canlandırılmaktadır.

Köy seyirlik oyunlarında kılık değiştirmenin bir başka şekli de erkeklerin kadın/kız kılığına girmeleridir. Bu rolü üstlenen kişiler makyaj yapar, kadın elbiseleri giyer ve bayan gibi davranır. Kadın/kız kılığına girmenin temelinde yatan sebep baskın kültürdür. Burada temsil esas olmakla birlikte oyunlarda genellikle kadın kılığına giren erkeklerin kaçırılması ya da kaçırılmaya çalışılmasının yanında onlara birtakım eziyetlerin yapılması olayının özünde bu durumu hicvetmek yatmaktadır (Gönen 2011: 68). Ayrıca olayın günlük yaşamdaki zorluğunun ve olay sonrasında yaşanabilecek güçlüklerin bu şekilde seyirciye aktarılması da amaçlanmaktadır. Deve oyununda kadın/kız kılığına girme motifi; devecinin karısı, kızları ve gelini ile zenne rollerinin icra edilmesinde ortaya çıkmaktadır. Örnek olarak Erzurum Tortum’un Cihanlı Köyü (Düzgün 1999: 99) ve Balıkesir Pamukçu’da devecinin kızları (K.K.1, 2), Tunceli’nin Pınarlar Köyü ve Çankırı Yapraklı’da devecinin karısı (Gönen 2011: 154-155) ve Yozgat’ta iki zenne (Mamur Yılmaz 2016: 334), kadın kılığına giren erkekler tarafından canlandırılır.

Bunların dışında deve oyununda kılık değiştirme, Arap rolünü canlandıran kişilerin yüzlerini ayakkabı boyası, is, tencere ya da sac karasıyla boyayıp kıyafetlerini de ona göre seçmelerinde görülmektedir. Örneğin; Konya Kadınhanı’nın Başkuyu Kasabası’nda, Aksaray’ın Bozcatepe Köyü’nde (Gönen 2011: 146, 155), Elazığ Harput’ta (K.K.12, 13), Tokat Turhan’ın Çamlıca ve Çaylı Köylerinde (And 2012: 222-223) icra edilen deve oyununda Arap rolünü oynayan kişiler bulunmaktadır.

2. Balıkesir-Pamukçu’da Deve Oyunu

Pamukçu, Güney-Batı Marmara’nın alt bölgesinde Balıkesir merkez Altıeylül Belediyesi’ne bağlı bir yerleşim birimidir. Pamukçu bağlı olduğu Balıkesir merkezine 14 kilometre uzaklıktadır (<http://pamukcu.bel.tr/...>: 21.12.2013). Tarihî bakımdan çok eski bir geçmişi olan Balıkesir-Pamukçu’da *Deve Oyununa* farklı olarak *Torum Çıkartma Oyunu*, *Deveci Oyunu* (K.K.1) ve *Deve Doğurtma Oyunu* (Duymaz vd. 2010: 178) adı da verilmektedir. Pamukçu’da icra edilen deve oyunu; malzemeleri ve hazırlık, oynanma zamanı, mekânı, oyuncularını, seyircisi, işlevleri ve kurgusu olmak üzere yedi başlık altında ayrıntılı olarak ele alınacaktır:

Malzemeleri ve Hazırlık: Oyunda devecinin sopası, devenin boynuna ve başına takılan çan ve boncuklar, deve üzerine serilen kilim, kilim üzerine konulan oturmak, kadın elbiseleri (başörtüsü, etek, gömlek, ayakkabı vb.), urgan ve çeşitli makyaj malzemeleri kullanılır. Devecinin sopası, genellikle meşe ağacından yapılmakta, çapı üç-beş santim, uzunluğu iki metre ve bir ucu çatalıdır. Deve yüksek hayvan olduğu için deveci, yükünü sararken urganı çekmek için sopanın çatalı tarafını kullanır. Urgan, “sap urgan” olarak bilinmekte ve halattan ince sicimden kalındır. Oturmak, semerden daha geniş, yan tarafları tahta ile kaplı ve koltuk şeklindedir. Genellikle semercilere yaptırılır. Devenin boncuklu tasmaları, yularları ve kolanları nalburlardan temin edilir. Eski dönemlerde oda oyunlarında deve silüeti dikmek için kullanılan dokuma kumaş, yörede dokunur ve kökboyaları ile deve tüyü renginde boyanırdı. Boyanan kumaş kurutularak sert cisimler altında düzleştirilirdi. Kurutulan kumaş, çizilmiş olan deve mizanseninin kalıbına yatırılıp kesilir, baş, sırt ve kuyruk tarafı dikilir. Alt tarafı ise açık bırakılırdı. Günümüzde ise dokuma kumaşın yerine hazır pelüş kumaşlar tercih edilirken oturmak ise çok nadir olarak kullanılmaktadır (K.K.2, 3, 4). Deve oyunu Erfene Sohbetleri’nde icra edildiğinde kostüm ve diğer malzemelerin hazırlanması, gerekli makyajın yapılmasından “*Makyajcı*” sorumludur (K.K.3).

Deve oyununun icrasında darbuka, def ve zilli maşa müzik aletleri kullanılmaktadır. Erfene Sohbetleri’nin icra edildiği odada deve oyunu oynanırken müzikleri odadaki yöre ekibi çalar, darbuka, def ve zilli maşanın üçü de kullanılır. Deve oyunu açık alanda ya da geniş bir sahnede icra edilirken deveci tarafından sadece def ya da darbuka çalınır (K.K.2, 3).

Oyuncular tarafından gerekli olan malzemeler temin edildikten sonra oyun icra edilmeden belirli bir süre önce hazırlık yapılmaya başlanır ve önce deve maketi oluşturulur. Daha önceden dikilmiş kahverengi büyük bir kumaşın içine iki ya da üç kişi girer, öndeki eğilirken arakadakiler ellerini kendi önündekinin beline dolar. Ortalarına küçük bir çocuk alırlar. Kafatası, kumaşın içine sarkıtılan bir sopanın ucunun kumaşla sarılarak şekil verilmesiyle yapılır, sopayı da kostümün içinde en önde olan kişi tutar. Devenin kuyruğu kumaşın burularak ince bir şekil verilip üzerinin ipe bağlanmasıyla oluşturulur. Devenin boynuna çan asılır ve devecinin tutması için de bir ip bağlanır. Deveci, bu ipe asılarak deveyi yönlendirmek, maketin içindekiler de devenin hareketlerini yapmakla görevlidir. Makyajcı gerekli hazırlıklarını yapar ve oyuncular kıyafetlerini giyerek oyunun başlamasını beklerler (K.K.2, 3).

Zaman: Deve oyunu, Pamukçu’da kış aylarında yapılan Erfene Sohbet Toplantıları’nda akşamları, düğünlerde, yörede tertip edilen festival ve şenliklerde icra edilmektedir (K.K.2, 3, 4, 5).

Mekân: Deve oyunu açık ve kapalı olmak üzere iki farklı mekânda icrâ edilmektedir. Kapalı mekân olarak Erfene Sohbet Toplantıları'nın yapıldığı evlerin/sohbet odalarında, düğünlerde sokaklarda, festival ve şenlik gibi organizasyonların düzenlendiği sahne ve meydan tarzı açık alanlarda oynanır (K.K.2, 3, 4, 7).

Oyuncular: Oyunu icrâ eden kişi sayısı sabit olmayıp ortalama 10-15 arasında değişmektedir. Oyuncu sayısı, oyunun sergilendiği mekânın geniş ya da dar olmasına ve katılacak kişilere göre belirlenir. Oyuncular genel olarak bir deveci ve onun iki ya da üç kızı, bir çocuk, bir muhtar, iki ya da üç köylü, deveyi meydana getiren üç ile beş arasında değişen kişilerden oluşur. Oyuncuların tamamı erkeklerden oluşmakta ve gerekli sayıda kişi kadın kılığına girmektedir. Ayrıca deveci rolünü üstlenen kişinin orta yaşın üstünde, mizahî yönü kuvvetli ve oyunda söylenen mânilere hâkim birisi olması gerekmektedir (K.K.2, 3).

Seyirci: Pamukçu'da deve oyununun seyircisi oyunun icra edildiği mekâna ve zamana göre farklılık göstermektedir. Oyun, Erfene Sohbetleri içerisinde oynanırsa evlerin odalarında ya da ortak kullanım alanı olan mekânlarda icra edilir. Böyle yerlerde sadece davetli olan misafirlerle sohbet grubu üyeleri oyunu izleyebilir. Yani seyirci sayısı belirli sayı ile kısıtlıdır. Düğün, festival, kutlama ve şenlik gibi halka açık olarak yapılan organizasyonlarda deve oyunu icra edilirse seyirci sayısı da artmaktadır. Böyle bir ortamda kadın, erkek ve çocuklar seyirci olarak oyunu izleyebilmektedir. Oyun oynanırken seyirciler, beğeni ve tepkilerini göstermeleri, alkış ve sözleriyle oyuna tempo tutmaları, deveyi huysuzlandırmak için bazı hareketler yapmaları gibi değişik şekillerle oyuna dâhil olmaktadır.

İşlevleri: Deve oyununun birden fazla işlevi vardır. Eğlenmek ve hoşça vakit geçirmek oyunun temel işlevidir. Oyunun kurgusu içerisinde gerçekleştirilen mizansenler, söylenen türküler, zaman zaman seyircinin oyuna dâhil edilmesiyle doğaçlama ortaya çıkan hususlar ve diğer güldürücü öğelerle izleyicinin eğlenmesi sağlanmaktadır. Eğlenerek hoşça vakit geçiren kişilerin üzerlerinde bulunan toplumsal ve kişisel baskılardan belirli süre de olsa kurtularak rahatlamaları da sağlanmaktadır. Bir diğer işlevi, geleneğin uygulamalı olarak gösterilip genç nesillere aktarılmasıdır. Deve oyununun nasıl icra edildiği (kurgusu, malzemeleri, oyuncuların görevleri vb.) tecrübeli kişiler tarafından hem seyirciye hem de öğrenmek isteyenlere uygulamalı bir şekilde gösterilip bu geleneğin yaşatılarak yaygınlık kazanması sağlanmaktadır.

Kurgusu: Devecibaşı devesini alır, bir elinde sopası bir elinde de devenin yuları, en arkada da iki kızı ile ortaya çıkar. Bu esnada müzik de çalmaya başlar. Pamukçu'dan geçmekte olan deveci ve kızları, bu köyde dinlenmek için mola vermeye kara verirler. Bu şekilde ortaya çıkan deveci, ilk önce seyircilerin önünde dolaşır, deve de izleyicilere saldırmaya çalışırken kızlar ve deveci ona mani olmaya çalışırlar. Bu esnada deve, başını sağa sola sallar ve kızlar da arkasından müziğe eşlik ederek tempo tutarlar. Bu şekilde dolaşan deveci, sahnenin olduğu yere doğru gider. Ardından deveci; “Biz Bozdağ'ı üzerinden Balıkesir'e doğru gidiyoduk. Burda şenlik var dedile. Biz de hem dinlenmek hem de eğlenmek için geldik buraya. Müsaade ederseniz oynamak istiyoz.” der. Deveci, devesi ve kızlarıyla birlikte sahnede müzik eşliğinde oynamaya başlar. Oyun esnasında aşağıdaki türküyü söyler:

Çek deveci develeri engine ammaan, yaar yar amman

Üşüdükçe çek yorganı başına ammaan, yaar yar amman

Develi sordum evler nereli

Sallama yavrum göbeği

Düşürürsün bebeği

Bebek girmiş yaşına

Şapka ister başına

Şinana da yavrum şinana da³

Develerim çimenlikte otlaşsın ammaan, yaar yar amman

Gül memeler birbiriyle koklaşsın ammaan, yaar yar amman

Nakarat

Devem, yorgun çıkamıyor yokuşu ammaan, yaar yar amman.

Gül memeler birbiri ile tokuşur ammaan, yaar yar amman.

Nakarat

Devem yüksek atamadım urganı ammaan, yaar yar amman

Üşüdükçe çek başına yorganı ammaan yaar yar amman⁴

Nakarat

Çek deveci develeri engine ammaan, yaar yar amman.

Şimdi rağbet güzeline zengine ammaan, yaar yar amman

Nakarat

Deveci bu parçaları söylerken, her iki elinin baş ve işaret parmağını birleştirerek kulak hizasına getirir. Başını da türkünün melodisine göre aşağı yukarı sallar. Türkünün nakaratında geçen “sallama yavrum göbeği” derken seyirciye karşı göbek atar. Kızlar da devenin arkasında oynamaya başlarlar. Oyun bu şekilde devam ederken deve bir anda yere yıkılır. Deveci “Gızım noldu, gızım noldu, gızım noldu? Dur, dur!” şeklinde şaşkınlık yaşar.

³ Bu nakarat kısmı, oyunun sergilendiği değişik ortamlarda bağlama göre söylenip söylenmemesi hususunda farklılık göstermektedir. Bazen her haneden sonra tekrar edilirken bazen de bazı hanelerin ardından söylenmesi gibi farklılık ortaya çıkmaktadır. Bu durumun sebebi ise oyunun oynanmasına ayrılan süreye, seyircinin temposuna ve devecinin o anki icra performansına bağlı olduğu şeklinde kaynak kişiler tarafından açıklanmıştır (K.K.2, 3).

⁴ Bu nakaratın Balıkesir-Pamukçu’dan derlenen bir varyantı şu şekildedir. Duymaz ve Şahin, *agm*, s. 178;

“Devem uzun atamadım urganı aman,

Üşüdükçe çekiyor yorganı başına aman,”;

Ayrıca Deveci Türküsü’nün diğer yörelerdeki varyantları için bk. Salahaddin Bekki, “Makedonya ve Anadolu’da Söylenen Bazı Türkülerin Benzerlikleri Üzerine”, *Kültürümüzde Türkü Sempozyumu Bildirileri (21-25 Ekim 2011)*, hzl: Kadir Pürlü, Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2013, ss. 257-284.

Kızlar da devenin başına gelip “Gitdi devemiz, gitdi devemiz!” şeklinde bağırarak ağlamaya başlarlar. Bu durumda devenin öldüğü zannedilir. Deveci de şaşkınlıktan devenin etrafında dönmeye başlar. Bu esnada deve, sürekli başını yere vurur. Deveci “Gızım noldu, gızım noldu?” dedikten sonra eğilerek devenin altına bakar. Deveci, kızlarına bakarak “Dur gızım, dur gızım, gızım durun, ölmüyo, ölmüyo.” şeklinde onları rahatlatır. Bu arada deve böğürerek başını yere vurmaya devam eder. Kızlar hâlâ şaşkınlık ve korku içerisinde. Deveci, seyircilere dönerek “Allah razı olsun. Ülen ne güzel de şenlik yapmışınız. Tam da gızımızın doğurmasına denk geldi. Deve doğuruyo, deve doğuruyo, doğuruyo ölmüyo. Arkadaşla, iki tene delikanlı gelsin, yardım etsin. Gızım asılın, asılın.” der. Bu esnada iki kişi sahneye çıkarak kızlara arkalarından sarılıp onları asılmaya ve çekiştirmeye başlarlar. Deveci bu durumu görüp elindeki değneği erkeklere vurarak “Oğlum, oğlum dur bi dakka. Oğlum siz deveyi mi doğurtduruyunuz yoksa benim gızları mı doğurtduruyunuz? Terbiyesizler! Deveye asılın, gızların memelerine niye asılıyorsunuz. Oğlum buna asıl deveye.” der. Deveci bunları söylerken bir taraftan da erkeklere sopasıyla vurur. Sonra deveye nasıl asılmaları gerektiği talimatını verir. “Len böyle asılın len. Dur len yavaş yavaş.” derken deve doğurur. Deve maketinin içinde olan çocuk, ayağından çekilerek dışarı çıkartılır. Deveci “Hay Allah razı olsun. Sayenizde bir torum sahibi oldum. Kaldır deveyi kaldır.” der. Ardından deve kaldırılarak yularını deveci eline alıp müzik eşliğinde oynamaya başlarlar. Bu şekilde oynayarak sahneden ayrılırlar.⁵

⁵ Buradaki olayın kurgusu ana hatlarıyla her icrada aynıdır. Sadece diyaloglarda bağlama ve oyuncuların performanslarına bağlı olarak değişimler olmaktadır.

SONUÇ

Hayvan benzetmesine dayalı bir köy seyirlik oyunu olan deve oyunu; Ardahan, Balıkesir, Çanakkale, Isparta, Karaman, Kayseri, Yozgat, Aksaray, Ankara, Konya, Bolu, Manisa, Erzurum, Kars, Sivas, Ordu, Gümüşhane, Bayburt, Kastamonu, Bartın, Kayseri, Çorum, Nevşehir, Adana, Tunceli, Mersin, Kırşehir, Muş, Amasya, Çorum, Denizli, Erzincan, Eskişehir, İzmir, Kütahya, Sakarya, Samsun, Uşak, Niğde, Tokat, Gaziantep, Tekirdağ ve Elazığ gibi Türkiye'nin farklı yerlerinde benzer ya da değişik şekillerde icra edildiği tespit edilmiştir.

Türkiye'de deve oyununun; Torum Çıkartma Oyunu, Deve Doğurtma Oyunu, Deve Potlaması Oyunu, Deve Kaldırma Oyunu, Deve Düzme Oyunu, Deveci Oyunu, Deve Yapma Oyunu, Deve Tepmesi Oyunu ve Deveci Biro Oyunu isimleriyle icra edildiği de belirlenmiştir. Türkiye dışında ise deve oyunu Uygur Türklerinde *Tüğe Oyunu*, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Çinghai eyaletinde yaşayan Salar Türklerinde *Deve Oyunu* olarak bilinmektedir.

Deve oyununda genel olarak; bir hayvanın kafatası, çingirak ya da çan, kilim, çeşitli süs eşyaları, merdiven, sopa veya değnek, hayvan postu, etek/şalvar, başörtüsü, gömlek gibi çeşitli kadın kıyafetleri ve makyaj malzemeleri kullanılmaktadır. Mekân olarak ise köy ya da mahallelerin sokakları, köy meydanları, müşterek ya da şahsa ait büyük odalar/mekânlar, evlerin bahçeleri ve özel organizasyonların yapıldığı sahnelerde deve oyunu icra edilmektedir. Deve oyunu zaman olarak düğün, nişan ve kına törenlerinde, dinî bayramlarda, sohbet toplantılarında, festival ve kutlama gibi etkinliklerde, yayla şenliklerinde, asker uğurlamalarında ve ayın dolunay hâlini aldığı zaman dilimlerinde sergilenir. Oyunda; deveci, devecinin kızları, köylüler, Arap, dede, doktor, muhafızlar, jandarma, köçek, muhtar, çoban, kadı, davulcu ve zurnacı gibi kişiler rol almaktadır. Deve oyununu açık alanlarda yapılırsa kadın, erkek ve çocuklar birlikte izleyebilirken kapalı yerde belirli bir grup arasında icra edilirse ortamda bulunanlar dışında kimse seyredemez. Seyirciler, oyunu izlemenin dışında zaman zaman hem tepki ve beğenileriyle hem de oyunun gidişatı gereği oyuna dâhil de olmaktadır. Deve oyununun eğlenme ve hoşça vakit geçirme temel işlevinin yanında eğitim ve kültürün genç kuşaklara aktarılması, toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma, toplumsal kurumlara ve törenlere destek verme işlevleri de vardır. Deve oyunu içerisinde ölüp-dirilme, kız kaçırma ve kılık değiştirme motifleri tespit edilmiştir.

Balıkesir Pamukçu'daki deve oyunu, sohbet geleneğine, düğün ve eğlencelere bağlı olarak icra edilen bir oyundur. Düğün ve eğlencelerde oynanan deve oyununda olduğu gibi geniş bir alanın yanında kapalı mekân olarak sohbet odasında da oynanmaktadır. Oyun alanındaki ve devenin yapımındaki bazı farklılıklara rağmen bu oyunda da deve taklidi, devenin ölüp dirilmesi, kız kaçırma ve kılık değiştirme de vardır. Deve maketinin yapımında eskisi gibi geleneksel malzemelerin kullanımının yerini daha kolay temin edilebilen malzemelerin aldığı tespit edilmiştir.

Sonuç olarak içinde bulunduğumuz çağın getirilerine bağlı olarak internet, televizyon gibi farklı eğlence şekillerinin ortaya çıkması neticesinde gençlerin geleneksel oyunlara çok ilgi göstermeyip yeni formlara yönelmesi, deve oyununun icra edildiği düğün, nişan ve asker uğurlama gibi ortamların azalması ya da bu organizasyonların farklı şekillerde yapılmaya başlanması, toplumun zevk ve eğlence anlayışının geleneksel

çizgiden uzaklaşması gibi sebeplerden dolayı eskisi kadar günümüzde yaygın olarak icra edilmeyen deve oyununun, zamanla icra ortamını kaybetmeye başladığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

AÇA, Mehmet (2002). “Şamanlığa Geçişte Ölüp Dirilme Ritüelinden Türk Destanlarındaki Ölüp Dirilmeye”, *Millî Folklor*, Sayı: 54, Yaz, ss. 75-85.

AKMAN, Mehmet (2006). *Balıkesir Yöresinde Ahilikten Kalma Tören ve Uygulamalar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AND, Metin (1967). “İncelemeler: Anadolu’da Seyirlik Köylü Oyunları Üzerine 2”, *Türk Folklor Araştırmaları*, Cilt: 11, Sayı: 220, Kasım, s. 4577.

AND, Metin (1985). *Geleneksel Türk Tiyatrosu/Köylü ve Halk Tiyatrosu Gelenekleri*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

AND, Metin (2012). *Oyun ve Bügü*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

ARTUN, Erman (1987). “Tekirdağ Köy Seyirlik Oyunları”, *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Cilt: 3, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, ss. 29-39.

ARTUN, Erman (1994). “Ritüel Kökenli Trakya ve Balkan Köy Seyirlik Oyunlarında ‘Ölme-Dirilme, Kız Kaçırma’ Motifler”, *Millî Folklor*, Sayı: 22, Yaz, ss. 25-30.

ARTUN, Erman (2008). *Seyirlik Köy Oyunları ve Anonim Halk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

ATAMAN, Sadi Yaver (1994). *Eski Safranbolu Hayatı*, hzl: Süleyman Şenel, İstanbul: Canyigit Grafik.

AYTAÇ, Ömer (2002). “Boş Zaman Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1, ss. 231-260.

BASCOM, William (2005). “Folklorun Dört İşlevi”, çev. Ferya Çalış, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*, Ankara: Geleneksel Yayınları, ss. 71-86.

BAYRI, Mehmet Halit (1938). “Dursunbey’de Kış Sohbetleri”, *Halk Bilgisi Haberleri*, Yıl: 7, Sayı: 78, Nisan, ss. 120-124.

BEKİ, Salahaddin (2013). “Makedonya ve Anadolu’da Söylenen Bazı Türkülerin Benzerlikleri Üzerine”, *Kültürümüzde Türkü Sempozyumu Bildirileri (21-25 Ekim 2011)*, hzl: Kadir Pürlü, Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, ss. 257-284.

BORATAV, Pertev Naili (1992). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

ÇAKIR, Ahmet (2009). *Tozlu Adımlar Türk Halk Oyunları Makaleler İncelemeler*, Ankara: Kültür Ajans Yayınları.

ÇALIŞLAR, Aziz (1995). “Köylü Seyirlik Oyunları”, *Tiyatro Ansiklopedisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 380.

ÇIBLAK, Nilgün (2007). “Köy Seyirlik Oyunlarının Korunması Üzerine Tasarım Denemesi”, *Halk Kültürlerini Koruma-Yaşatma ve Geleceğe Aktarma Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, 16-18 Aralık 2005 Kocaeli, İstanbul: Motif Vakfı Yayınları, ss. 175-185.

ÇOBANOĞLU, Özkul (2010). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.

DEMİR, Ömer ve Mustafa ACAR (1992). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Yayınları.

DUYMAZ, Ali ve İbrahim ŞAHİN (2010). “Balıkesir ve Çevresinde Hayvan Benzetmecesine Bağlı Köy Seyirlik Oyunları”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 23, Haziran, ss. 171-185.

DÜZGÜN, Dilaver (1999). *Erzurum Köy Seyirlik Oyunları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

DÜZGÜN, Dilaver (2002). “Geleneksel Türk Tiyatrosu”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: 15, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 493.

ELÇİN, Şükrü (1991). *Anadolu Köy Orta Oyunları (Köy Tiyatrosu)*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

ELÇİN, Şükrü (1998). “Halk Tiyatrosu”, *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 213.

ELİADE, Mircea (1999). *Şamanizm*, çev: İsmet Birkan, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

ERSAN, Mehmet (2006). “Türkiye Selçuklularında Halkın Eğlence Hayatı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: XXI, Sayı: 2, Aralık, ss. 77-92.

ERTURAL, Neslihan (2011). “Dursunbey Barana Geleneğinde Seyirlik Oyunlar”, *Somut Olmayan Kültürel Miras: Barana Dursunbey-Balıkesir*, İzmir: Egetan Yay., ss. 133-146.

ERTURAL, Neslihan (2012). *Gaziantep Seyirlik Oyunları Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GÖNEN, Sinan (2011). *Geleneksel Konya Köy Seyirlik Oyunları*, Konya: Kömen Yayınları.

<http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR,131408/deve-oyunu.html> (29.06.2016).

http://pamukcu.bel.tr/Default.asp?E_Belediyem=SayfaDetay&wtrx=7 (21.12.2013).

KOŞAY, Hamit Zübeyr (1935). *Ankara Budun Bilgisi*, Ankara: Ankara Halkevi Neşriyatı.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad (2004). *Edebiyat Araştırmaları 1*, Ankara: Akçağ Yayınları.

KUDRET, Cevdet (1973). *Ortaoyunu*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

LEFEBVRE, Henri (2016). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, çev. Işın Gürbüz, İstanbul: Metis Yayınları.

MAMUR YILMAZ, Elif (2016). “Anadolu Halk Kültüründe Seyirlik Köy Oyunları (Yozgat İli Örneği)”, *1. Uluslararası Bozok Sempozyumu 05-07 Mayıs 2016 Bildiri Kitabı*, Cilt: 3, Yozgat: Bozok Üniversitesi Yayınları, ss. 330-340.

NARLI, Mehmet (2005). “Romanda Zaman ve Mekân Kavramları”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 7, ss. 91-106.

OĞUZ, M. Öcal ve Selcan GÜRÇAYIR (2006). *2005 Yılında Çorum’da Yaşayan Köy Seyirlik Oyunları*, Ankara: Hitit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Halkbilimi Topluluğu Yayını.

OĞUZ, M. Öcal ve Seval KASIMOĞLU (2005). *Türkiye’de 2005 Yılında Yaşayan Geleneksel Kutlamalar*, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Halk Bilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.

ÖGEL, Bahaeddin (2010). *Türk Mitolojisi*, Cilt: 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÖZDEMİR, Nebi (2001). “Bilim ve Teknolojideki Gelişmelerin Köy Seyirlik Oyunlarına Etkisi”, *Millî Folklor*, Yıl: 13, Sayı: 51, Güz, ss. 119-129.

ÖZDEMİR, Nebi (2005). *Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü*, Ankara: Akçağ Yayınları.

ÖZHAN, Mevlüt (1987). “Balıkesir’de Deve Çiftçi Oyunu”, *Türk Folklorundan Derlemeler 1987*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, ss. 155-175.

ÖZHAN, Mevlüt (1997). “Türkiye’deki Dramatik Köy Seyirlik Oyunları Üzerine Bir Atlas Denemesi”, *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Halk Müziği, Oyun, Tiyatro, Eğlence Seksiyon Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, ss. 292-313.

PEHLİVAN, Gürol (2015). *Dede Korkut Kitabı’nda Yapı, İdeoloji ve Yaratım Dresden ve Vatikan Nüshalarının Mukayeseli Bir İncelemesi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

TANSUĞ, Sabiha (1975). “Köylü Oyunları: Türk Köylerinde Maskeli Halk Oyunları”, *Türk Folklor Araştırmaları*, Cilt: 16, Sayı: 310, Mayıs, ss. 7305-7308.

TECER, Ahmet Kutsi (1940). *Köylü Temsilleri*, Ankara: Çığır Mecmuası Neşriyatı.

TEKİN, Ahmet [ty]. *Balıkesir Folkloru*, Balıkesir: [yy].

TEMUR, Nezir (2011). “Kültürel Bellek Bağlamında Deve Oyunu”, *Millî Folklor*, Yıl: 23, Sayı: 90, ss. 156-163.

TEZCAN, Mahmut (1982). *Sosyolojik Açıdan Boş Zamanların Değerlendirilmesi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.

YÖNDEM, Ertürk (der.)(1975). “Özel Bir Araştırma”, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi-Dramatik Köylü Oyunları Özel Sayısı*, Sayı: 6, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, ss. 167-169.

KAYNAK KİŞİLER⁶

K.K.1: Halit AYDOĞDU, 1966, İlkokul, Çiftçi, Pamukçu Kasabası-BALIKESİR.

K.K.2: Beyhan KIZMAZER, 1947, Üniversite, Emekli Öğretmen, Merkez-BALIKESİR.

K.K.3: Aydın KARAGÖZ, 1967, Yüksekokul, Memur, Pamukçu Kasabası-BALIKESİR.

K.K.4: Ahmet TEKİN, 1940, İlkokul, Emekli, Pamukçu Kasabası-BALIKESİR.

K.K.5: Hasan PARLAK, 1957, İlkokul, Çiftçi, Pamukçu Kasabası-BALIKESİR.

K.K.6: Süleyman DİKMEN, 1975, Lise, Çiftçi, Pamukçu Kasabası-BALIKESİR.

K.K.7: Nihat ŞANLI, 1955, İlkokul, Çiftçi, Pamukçu Kasabası-BALIKESİR.

K.K.8: İbrahim KABAKÇI, 1969, Lise, Memur, Pamukçu Kasabası-BALIKESİR.

K.K.9: Faik ŞANLI, 1978, Lise, Çiftçi, Pamukçu Kasabası-BALIKESİR.

K.K.10: Yüksel AÇIKGÖZ, 1967, İlkokul, Tüccar, Mircekiraz Köyü-Gerede/BOLU.

K.K.11: Yunus Baki KOÇAK, 1953, Ortaokul, Çiftçi, Samat Köyü-Gerede/BOLU.

K.K.12: Nihat KAZAZOĞLU, 1941, Üniversite, Emekli Öğretmen, Merkez-ELAZIĞ.

K.K.13: Lokman TASALI, 1929, Üniversite, Emekli Albay, Harput-ELAZIĞ.

K.K.14: Halil ERKEK, 1943, İlkokul, Emekli, Dursunbey/BALIKESİR.

K.K.15: Mehmet BAYRAKTAR, 1959, Lise, Memur, Merkez-ÇANKIRI.

K.K.16: İbrahim ŞENBAYRAM, 1960, Lise, Baharatçı, Merkez-ÇANKIRI.

⁶ Kaynak kişilerin künyeleri; “adı, soyadı, doğum tarihi, eğitim durumu, mesleği, ikâmet yeri” sıralaması gözetilerek verilmiştir. Metin içerisinde alıntı yapılan kaynak kişiler “K.K.1” örneğinde olduğu kısaltılarak ifade edilmiştir.

